

ТЕХНИКАТА НА РЪЧНО РЕЦИКЛИРАНАТА ХАРТИЯ И МЯСТОТО ѝ В СЪВРЕМЕННОТО ПЛАСТИЧНО ИЗКУСТВО

Красимира Дренска

Резюме: Статията изследва възможностите ръчно рециклираната хартия, получена от хартиена каша, да бъде не само пластичен елемент, но и концептуален компонент в съвременното изкуство. Накратко са маркирани историческото развитие и значението на хартията за човешката цивилизация, акцентирано е върху ролята на рециклирането като важен процес за възстановяване на баланса в жизнената ни среда, като е намерена и пресечната точка между двете, разположена в полето на изкуството. Представената тук техника на ръчно рециклиране на хартия е разглеждана като своего рода изразно средство в различни по характер пластични произведения. Освен че са описани етапите при изработването на ръчно рециклираната хартия, са приведени и примери от световната и българската арт сцена, които свидетелстват за нарастващата популярност на тази техника в съвременните визуални изкуства.

Ключови думи: ръчна хартия, рециклирана хартия, хартиено изкуство, съвременно изкуство

В днешния глобализиран, мултикултурен и технологично развиващ се свят възможностите за създаване на изкуство са практически безкрайни, като новите форми излизат далеч извън рамките на традиционна приетата класификация. Свободата и безбройните пътища за творчески изказ в съвременната динамична среда откриват пред визуалните артисти обширно поле, в което всеки може да развие своята концепция. Синтезът в изкуствата, при който се съчетават различни видове и форми, различни жанрове и стилове, различни методи и идеи, е сред факторите, които играят съществена роля за безграничните потенциални възможности в съвременното изкуство.

Хартията се появява още в началото на художествения процес. Творческият порив, идеята за произведението, концепцията често се материализират като предварителна рисунка върху лист хартия, но хартията може да бъде и основа на окончателното произведение. Именно тази нейна роля я превръща в една от ключовите медии във визуалните изкуства. Днес хартията е нещо много повече от изобразителна повърхност. Изкуството от хартия или хартиеното изкуство (така нареченият Paper art)

става особено популярно в последните десетилетия. То включва всички онези произведения, в които фокусът е хартията, превърната в уникален пластичен обект. Произведението е резултат от технологичен процес, в който авторът нерядко привнася личен подход. Този подход е свързан и концептуално с много от проблемите на днешния свят. Често тези произведения имат хибриден характер – в тях се осъществява синтез на различни форми на изкуството, като важен момент е и преплитането на традиция и съвременност.

В статията¹ акцентът е поставен върху ръчно рециклираната хартия като техника и подход за създаване на произведения, които се вписват в тенденциите на съвременните пластични изкуства. Същевременно процесът на получаване на хартията е иманентна част от самото произведение.

Днес все по-популярни стават ръчните хартии, произведени по традиционни технологии от естествени влакна. Но и ръчно рециклираната хартия е определяна (включително от художниците, които работят с нея) като „ръчна хартия“ и това създава известно терминологично объркване. Трябва да уточним, че под „ръчно рециклирана хартия“ тук се има предвид единствено материалът, отлят собственоръчно от художника, за който е използвана хартиена каша, направена от смляна стара хартия. Този вид хартия е широко използван материал в съвременното изкуство, който конкурира ръчните хартии, изработени от естествени растителни фибри. Основните ѝ предимства са, че изходните суровини са евтини и в изобилие, а и процесът на производство е относително прост. Поради тези причини техниката става все по-популярна и използвана, а комбинирана с други медии, предоставя на визуалните артисти широко поле за изказ.

Предистория на хартията

Предшественик на хартията е папирусът, използван в Египет още преди 5000 години. Папирусът се прави от сърцевината на едноименното блатно растение. Тя се нарязва на ивици, които се киснат във вода, след което напречно се наслояват една върху друга. Слоевите се пресоват до получаването на тънък лист, който се оставя да изсъхне на слънце. Това е основата, върху която египтяните пишат и която гърци и римляни също ще използват.

Други предшественици на хартията, използвани първоначално по Средиземноморието, а впоследствие и в цяла Европа, са пергаментът

¹ Текстът представя проучване, извършено в рамките на проекта „Ръчно рециклираната хартия като изцяло изкуство“, реализиран с подкрепата на Националната научна програма „Млади учени и постдокторанти“ (РМС No 577 от 17 август 2018 година).

(който представлява специално обработена животинска кожа – агнешка, ярешка, телешка и пр.) и неговата по-фина разновидност веленът (за който е използвана преди всичко кожата на малки телета). В епохата на Средновековието пергаментът е основният материал за писане. Постепенно обаче хартията го измества, макар че дори и след въвеждането на печатната преса от Гутенберг е използван като материал за създаване на книги.

В Азия, Централна и Южна Америка, Полинезия и Африка като основа за писане са използвани така наричаните „оризови хартии“. С това понятие са назовавани полупрозрачни хартии, получени от влакната на различни растения (в това число коноп, черница, дърветата от рода на фикусовите и др.).²

Всички тези предшественици на хартията се получават чрез механична обработка на изграждащите ги материали, но те не са същинска хартия. Хартията такава, каквато я познаваме днес, има различен процес на слепване на градивните частици, резултат не само от механичното третиране на растителните влакна, но и на протичащите химически процеси.³ „По своята природа хартията представлява полидисперсен, капиларнопорест, листов материал, структуриран на базата на преплетени влакна от природния полимер целулоза. Това се благоприятства от надмолекулярния строеж на целулозата.“⁴

История на хартията

Хартията е едно от най-великите изобретения, благодарение на което човечеството предава знанието и опита си на бъдещите поколения. Заслуга за развитието на технологията за производство на хартия имат многобройните занаятчии по целия свят, които са поддържали и развивали традиционните практики през вековете. Въпреки общите принципи обаче, в различните културни ареали се развиват и местни специфични практики.

Тръгвайки от малките семейни работилници, преминавайки през първите хартиени мелници, а след това до механизирани фабрики и съвременното индустриално производство, хартията се превръща в масов продукт, който днес се използва почти във всички сфери на човешка дейност.

Хартията се появява в Китай през II в., а за неин изобретател се смята императорският служител Цай Лун, който усъвършенства технологията, основавайки се на хартиени останки отпреди 200 години. Според записките той дава подробен доклад на своя император за изработването на хартия от естествени текстилни влакна, включително непотребни парцали

² Bannister T. *Hand Papermaking Newsletter* ISSUE 42. What Paper Is, and Is Not. April, 1998. [viewed 6 August 2020]. Available from: <http://handpapermaking.net/newsletter/beginner/beg42.htm>

³ Пак там. [Ibid. <http://handpapermaking.net/newsletter/beginner/beg42.htm>]

⁴ Сарджиева, Р. *Технологии за печат*. С. Сиела, 2009. с. 377. [Sardzhieva, R. *Tehnologii za pechat*. Sofia: Siela, 2009, p. 377]

и остатъци от рибарски мрежи, които се смесват с паста от сварена дървесна кора и коноп. Тази „рецепта“ е пазена в тайна в течение на няколко столетия, преди да достигне до Корея и Япония през VI в. На Запад прониква по търговските пътища и по Пътя на коприната, като достига Самарканд през VIII в. Технологията се разпространява сред персите и арабите чак до Багдад, а през X в. достига Дамаск и Египет. В Мароко хартията се появява през XII в. В онази епоха арабите владеят Иберийския полуостров и благодарение на тях хартията се разпространява и в Европа. Смята се, че в Испания е основана първата европейска хартиена мелница през 1151 г. Оттам производството на хартия се разпространява и в Италия, където през XIII в. са създадени хартиените мелници във Фабриано и Магнани. През XIV в. в Германия се появява и първата манифактура за хартиено производство, а в Англия това се случва през XV в. Производството на хартия се разраства още повече след изобретяването на печатарската преса от Гутенберг и нуждата от печатане на книги. В САЩ производството на хартия започва през XVII в., когато немски производител на хартия пренася технологията отвъд океана.⁵

До този момент суровините за изработването на хартия разчитат на целулозните фибри⁶ от сърцевината на стebelата на влакнести растения и от вътрешната част на кората на някои дървесни видове. Към тях се прибавят и парчета стар текстил от естествен памук, лен, конопени въжета. В края на XIX в. в Нова Шотландия отваря врати първото в света производство на хартия, изработвана изцяло от дървесна целулоза. Днес за производството на хартия се използва дървесина от специално засадени за целта гори, за правилното управление на които се грижат сертифицирани организации. Така хартиената индустрия мащабно се разраства и се превръща в едно от най-масовите производства и потребления. Днес държавите, които произвеждат най-голямо количество хартия и целулоза, са Китай, САЩ, Япония, Германия и т.н.⁷

⁵ Durgin, M. *Hand Papermaking Newsletter* ISSUE 28. The History of Papermaking. October, 1994 [viewed 6 August 2020]. Available from: <http://handpapermaking.net/newsletter/beginner/beg28.htm>

⁶ Свързващият материал, който държи заедно влакната в растението, се нарича лигнин. Лигнинът е сложен естествен полимер. За да се отделят целулозните фибри (влакната) от лигнина, ранните производители на хартия накусвали във вода стebelата на растенията (до ферментацията им). Понякога процесът се ускорявал, като се добавяло мляко. В зависимост от растението този процес можел да отнеме няколко седмици или дори месеци. По-късно за ускоряването му започват да се използват химикали като сода на прах или сода каустик. Днес това се осъществява благодарение на машинното смилане на суровините и използването на различни химични вещества. [Snider, T. *Hand Papermaking Newsletter* ISSUE 50. Papermaking History. April, 2000. [viewed 6 August 2020]. Available from: <http://handpapermaking.net/newsletter/beginner/beg28.htm>]

⁷ По статистически данни за 2018 г. на RISI (Resource Information Systems), отнасящи се за световното производство за хартия и целулоза. [Japan Paper Association. *Japan in the*

Наред с мащабното машинно производство на хартия от няколко десетилетия насам се появява и тенденцията към завръщане към ръчната и изработка не само като занаят, но и като изкуство. Носталгията по ръчното изработване на предмети е сантиментален момент, продуциран от пренасищането ни с индустриални продукти, материални придобивки и дигитални технологии. Днес интересът към занаятите, почти заглушени от индустриалната революция в края на XIX в., е резултат от желанието на съвременния човек да избяга от унифицираната и унифицираща масова продукция, да се докосне до нещо уникално и неповторимо, до предмет зареден с духовна енергия. Именно това превръща произведенията на днешните занаятчии в нещо, което вече има даже по-скоро елитарен характер.

Основен принос в познанието за традиционното ръчно изработване на хартия има американският графичен дизайнер, печатар и производител на хартия Дард Хънтър (Dard Hunter)⁸. В зората на XX в., когато индустрията и дизайнът се развиват с бурни обороти, той се връща четири века назад в миналото и възражда древния занаят за изработване на ръчна хартия чрез традиционни методи и инструменти. Хънтър създава 200 копия на своята книга „Древното изработване на хартия“ (“Old Papermaking”), изпипвайки всеки детайл собствено ръчно. Освен че е автор на текста в книгата, той лично проектира дизайна и оформя наборния текст, ръчно изработва хартията, на която я отпечатва, сглобява я и я подвързва. Хънтър е едно от най-големите имена в американското движение за изкуства и занаяти – той изиграва ключова роля за развитието на изкуството на хартията. След него се появяват редица изследователи и почитатели на техниката

World. [viewed 7 August 2020]. Available from:

<https://www.jpa.gr.jp/states/global-view/index.html#topic01>

⁸ Джоузеф (Дард) Хънтър е роден в щата Охайо през 1883 г., където баща му издава вестник и има печатница. Хънтър посещава държавния университет в Охайо и започва кариерата си в Източна Аврора (щата Ню Йорк), в компанията за изкуства и занаяти на Елберт Хъбърд (Elbert Hubbard), който го насърчава да развие своите художествени заложби в графичния дизайн и занаятите. През 1911 г. заминава да работи в Европа. Изложба в Лондонския научен музей провокира интереса му към производството на хартия. Следват пътувания до Азия, където Хънтър проучва древния китайски занаят. През 1912 г. се връща в САЩ и основава първата американска фабрика за ръчно изработване на хартия. За период от половин век Хънтър пише над двадесет книги за ръчната хартия, осем от които са изцяло отпечатани на ръка. През 1939 г. Хънтър основава музей на хартията „Дард Хънтър“ към Масачузетския технологичен институт, което смята за най-голямото си постижение. През 1954 г. музеят е преместен в Института по химия на хартията в Епълтън, Уисконсин и към момента в него е включена по-голямата част от колекцията на Института за наука и технологии на хартията към Технологичния институт на Джорджия в Атланта. Хънтър умира през 1966 г., но наследниците му продължават делото му, поддържайки „Студио Дард Хънтър“, което се намира в Чиликоме, Охайо. Студиото е отворено за посещения и работа, предоставя онлайн библиотека и има за цел да се утвърди като музей, който да пази и популяризира приноса на създателя си. [Arts and Crafts Tile. Dard Hunter. [viewed 6 August 2020]. Available from: <http://www.artsandcraftstile.com/dard-hunter/>]

на ръчната хартия, които надграждат неговия труд. В статията „Ръчната хартия: преглед на нейната история, занаят и наука“⁹ авторите Мартин Хюб и Сидни Боудън правят обзор не просто на историята на ръчната хартия, но и на историята на нейното проучване, като отделят специално внимание на употребата ѝ в контекста на пластичните изкуства.

Хартията и рециклирането

Хартията е нещо, което приемаме за даденост, използваме механично и изхвърляме небрежно, когато не се нуждаем повече от него. Всъщност консуматорското общество произвежда значителни количества отпадъци, но в съвременната епоха все по-голяма част от тези отпадъци се превръщат в суровина за производството на нови ресурси благодарение на вторичната преработка. Рециклирането има съществена роля в опазването на природата и в запазването на баланса в жизнената ни среда. Хартията е сред свръхпотребяваните продукти, но тя е и един от най-рециклируемите материали¹⁰, още повече, че произведената от естествени ресурси трудно би задоволила потребностите на човечеството.

При производството от естествена суровина освен големите количества гървесина (добивана най-често от излолистни гървета – бор, смърч и др.) се изразходва голямо количество електро- и топлоенергия, както и вода, като същевременно се генерират вредни емисии и твърди отпадъци¹¹.

Рециклирайки, спасяваме гървета, спестяваме енергия и вода. Самият процес¹² на рециклиране на хартия не се различава съществено от този, при

⁹ Hubbe, M., Bowden, C. ResearchGate (Bioresources) *Handmade paper: A review of its history, craft, and science*. November, 2009. [viewed 6 August 2020]. Available from: https://www.researchgate.net/publication/38106934_Handmade_paper_A_review_of_its_history_craft_and_science

¹⁰ Посочваното количество използван гървен материал в световен мащаб за производството на хартия е около 20% от общия добив. В същото време се оказва, че около 40% от отпадъците са хартиени и голяма част от тях могат да бъдат рециклирани и използвани отново. Поради все по-трудното осигуряване на първични суровини, делът на използваните рециклирани суровини непрекъснато нараства. За Европейския съюз данните сочат, че около половината от производството на хартия се базира на рециклирана хартия. [Българско списание за екология „Екология и инфраструктура“. Рециклиране на хартия. 28 февруари 2014 [прегледан на 03.06.2020]. Достъпен на: <https://www.ecology-and-infrastructure.bg/bg/reciklirane-na-hartiya/2/129/> [Bulgarian Journal of Ecology “Ecology and Infrastructure”. Retsiklirane na hartiya, February 28, 2014 [viewed 3 June 2020]. Available from: <https://www.ecology-and-infrastructure.bg/bg/reciklirane-na-hartiya/2/129/>]

¹¹ [Пак там: <https://www.ecology-and-infrastructure.bg/bg/reciklirane-na-hartiya/2/129/>]

¹² Разликата е, че при използването на хартиени отпадъци е необходимо предварително те да бъдат сортирани по вид и от тях да бъдат отстранени всякакви примеси и замърсяващи вещества. След сортирането и окачествяването на хартиените отпадъци те се смилат в мелница заедно с вода и химикали до получаването на гъста каша, позната като пулп. Получената каша се филтрира няколко пъти, за да се отстранят нежелани примеси като скоби, пластмаса, лепило и други, след което се пречиства отново. След като кашата е готова, тя се подава към машините за производство на хартия, където

който се използват естествени суровини, но за жалост, рециклирането също има някои недостатъци – има отпадни вещества и се отделят вредни газове, но общият ефект върху околната страна се оценява положително.

Така, в пресечната точка между индустриалното производство на хартия и преработването на готова хартия и хартиени продукти, съчетано с техники и подходи от традиционното ръчно изработване, се появява техниката на ръчното рециклиране, което намира приложение и в сферата на съвременното изкуство. В повечето случаи то е не просто технологичен момент в процеса по създаване на произведението, но и концептуално осмислен акт. Изкуството от ръчно рециклирана хартия се отличава с многопластовост. Наред с чисто естетическата функция, важен момент са и екологичните аспекти и препратката към природата. И в този смисъл това изкуство е своеобразен контрапункт на консуматорството и на тоталната доминация на цифровите технологии в днешния свят.

Техниката на ръчно рециклирана хартия

Самата техника на получаване на ръчно рециклирана хартия е сравнително лесна и се базира на основните принципи при изработването на ръчна хартия от естествени материали. Това обаче, което я превръща в изкуство, е творческата инвенция, при която хартиената каша и вече готовата хартия се преобразява в уникално произведение. Все по-често в изложбените зали и в каталозите към изложби на съвременно изкуство се появяват поясненията „авторска хартия“ или „ръчна хартия – авторска техника“. Под тези етикети всъщност са представяни произведения, изготвени от ръчно отлети листове хартия, изработени по технология, която нерядко е ноу-хау на самия художник. В голяма част от случаите тези ръчни хартии са всъщност преработени (рециклирани) индустриални хартии и хартиени продукти, които, комбинирани с други материали, са авторски експерименти на художниците.

Според китайската традиция комбинацията от материала, водата и човека създават уникалния характер на ръчната хартия. В този процес всеки лист е индивидуален и неповторим и заради това на него може да се гледа като на изкуство. Заемайки основните методи от традиционното изработване на ръчна хартия, процесът на ръчното рециклиране на стара хартия е сравнително прост и се състои от няколко етапа. Има обаче тънкости, които придават определени специфики на

пултът се разстила чрез пулверизиране върху широки плоскости, водата се гренира, фибрите се свързват заедно и се образува водниста хартия. Тя преминава през преси за отстраняване на по-голямата част от водата и след което се подава към загрети метални ролки за окончателното ѝ изсушаване. Изсушените листове хартия се навиват на ролки или нарязват до подходящи размери и са готови за последваща употреба. [Пак там, <https://www.ecology-and-infrastructure.bg/bg/reciklirane-na-hartiya/2/129/>]

готовата хартия. Здравината, дебелината, цветът, формата, обемът, фактурата и текстурата зависят както от изходния материал, така и от последващата обработка на изсъхналата отлята хартия.

Първият етап от процеса на рециклиране е старата хартиена маса да бъде накъсана на малки парченца, които се накисват във вода, докато хартията не започне да се разпада. За да се ускори този процес, накиснатите парченца хартия могат да се смелят машинно. Целта е да се образува еднородна каша. Като изходна суровина може да бъде използвана всякаква готова хартия, която се разлага във вода: стари вестници, списания, рекламни брошури, принтер хартия, опаковачни кашони и кутии, велпапе и т.н. Подходящи са и различните видове хартии, използвани в домакинството, както и различни машинно излети хартии и картони. Смляната хартиена каша може да бъде по-рядка или по-гъста, с по-фини или по-едри частици, като в резултат се получават ръчни хартии с различни качества, като свойствата, които се търсят, зависят от намеренията на художника. Понякога, за да се подобрят характеристиките на ръчната хартия, към хартиената каша се добавят субстанции, които да увеличат нейната здравина и да удължат трайността ѝ във времето. Много автори предпочитат подобрители, които са с естествен произход: желатин, пшенично нишесте, оризова паста и пр. Други пък използват водоразтворими лепила. Цветът на готовата хартия също зависи от използваната суровина, но и самата хартиена каша може да бъде оцветена допълнително. Когато се използват растителни багрила, цветът често е неравномерен и това придава естествено очарование на ръчната хартия. Със синтетични пигменти се постига по-равномерен и наситен цвят.

Вторият етап в направата на ръчно рециклирана хартия включва прецеждането и отливането на хартиената каша. Това може да стане по два начина. Първият е чрез сито, което се потапя в разредената хартиена каша. Ситото изгребва тънък слой от нея, наслаждайки се по повърхността му, като се използва движението на водата. Методът е характерен за източната традиция, при която водата е механичната сила, поддържаща фибрите на целулозата в тънък лист хартия. Получената при този метод хартия е по-тънка и фина. Самото сито представлява рамка (най-често дървена) с опъната на него мрежа (естествен или синтетичен текстил като тензук или шифон например). Ситото може да бъде с най-различни размери и форма, но е важно да може да се потопи изцяло в съда с разредената хартиена каша.

Другият начин за отливане на хартия е чрез натрупване. При него върху повърхност се излива и разстила гъста хартиена каша, след което излишната вода се попива и отстранява. При този процес частиците в кашата се степват ръчно и художникът сам определя дебелината на листа. Отлятата по този начин хартия е по-груба, с по-едра структура

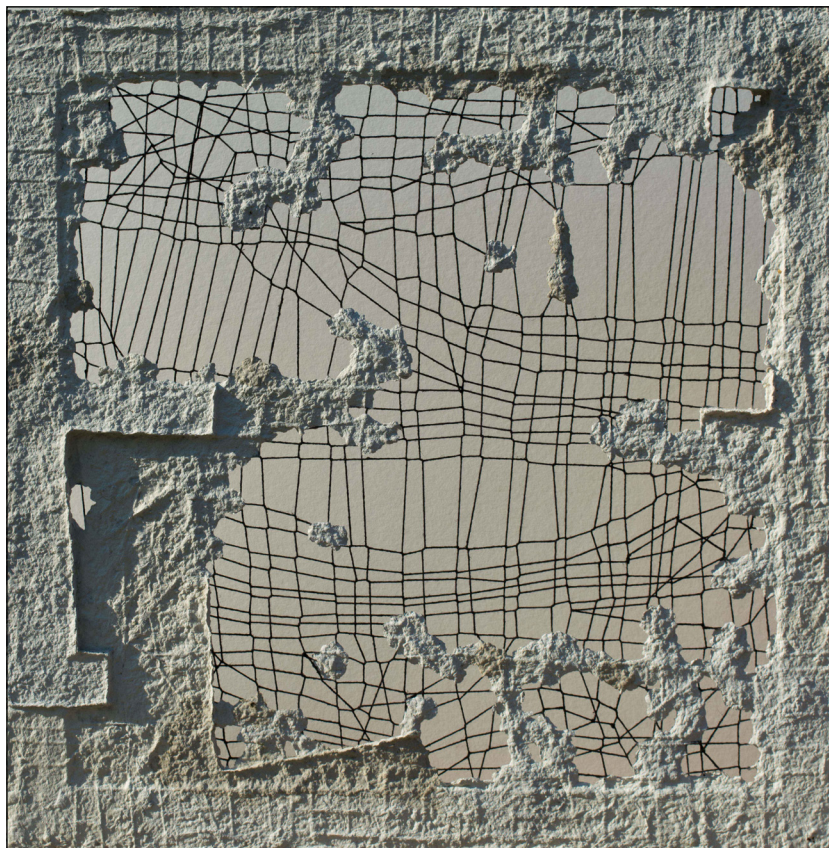
и дава по-големи възможности за допълнителна обработка. Докато все още не е изсъхнала, в нея може да се вградят различни елементи (природни материали, различни материали и дори обекти). Във все още мократа ръчна хартия могат да се правят релефи на принципа на преге – чрез отпечатване на специално създадено клише, матрица или дори с обикновен предмет.

Третият етап е сушенето на отлятата хартия, като най-добре е това да става на слънчево и проветриво място. Хартията може да се остави в ситото, докато напълно изсъхне. Времето за съхнене зависи, от една страна, от дебелината на хартията, а от друга – от влажността и температурата на въздуха. Процесът може да се ускори чрез допълнително загряване до не много високи градуси.

В зависимост от метода на отливане и съхнене ръчната хартия може да придобие определени качества – може да бъде по-гладка или по-релефна, по-ронлива и пореста или по-жилава и гъвкава, с по-наситен цвят или леко тонирана. След изсъхване върху ръчната хартия може да се рисува – с туш, гваш, акварелни, темперни, акрилни, текстилни бои. Тя може да бъде използвана в различни колажи, като художникът може да я манипулира по най-различни начини. Много често ръчната хартия е не толкова медия, която носи върху себе си произведението, колкото е самото произведение. Освен това тя може да бъде използвана като вграден елемент в различни двумерни и тримерни произведения.



Фиг. 1. Етапи при изработване на ръчно рециклирана хартия



Фиг. 2. Траяна Панайотова, 2020 г. „Пластове от изоставен дом“ I, рециклирана хартия, текстил, дърво; 60x60 см



Фиг. 3. Лаура Димитрова, 2013 г. „Свитък“ I, рециклирана хартия, колаж; вариращи размери

Ръчно рециклираната хартия и мястото ѝ в световното и в българското съвременно изкуство

Старите занаяти са свързани с развитието на художествените традиции. Това се отнася и за традиционното занаятчийско производство на хартия. Занаятчията обаче не се вижда като художник, защото обикновено се стреми към прецизна изработка и повторемост при направата на предметите.¹³ Художникът, пристъпвайки свободно към работа, превръща ръчната хартия в произведение на хартиеното изкуство, защото изкуството „се случва“, когато хартията е с неповторима и уникална пластична форма и в нея са закодирани посланията на автора към зрителя.¹⁴ „По този начин разликата между хартиеното занаятчийство и хартиеното изкуство се крие в намерението на създателя за пластично изразяване и липсата на конкретни правила за това.“¹⁵ Голяма част от ресурсите на асоциацията са достъпни онлайн на сайта ѝ и на страниците ѝ в социалните мрежи.

По света вече има редица специализирани форуми, посветени на хартиеното изкуство. Сред тях са Международно биенале за хартиено изкуство в Дюрен, Германия; Международно биенале за хартиено изкуство в Шанхай, Китай; Биенале за хартиено изкуство в Беер Шева, Израел; Хартиено биенале в Райсвез, Холандия; Международно биенале за хартиено изкуство в Лука, Италия; Международно триенале за хартиено изкуство в Шарме, Швейцария и др. Основната цел на всички изложби е да представят богатото разнообразие на хартиеното изкуство, като организират събития, в които са показвани произведения, създадени чрез различни техники за изработване на ръчна хартия (от растителни материали, текстилни парчета, рециклирани хартиени продукти, приложни техники). Същевременно на тях са показвани и разнообразните форми на артистична работа с ръчна хартия – оригами, киригами, папиемаше, колаж, декупаж, както и много хартиени хибридни и инсталационни форми.

Хартиеното изкуство добива популярност и се налага в международните арт среди благодарение на утвърждаването на редица сдружения и асоциации на артисти, работещи в тази област. Това се случва в средата на 80-те години на XX в., когато възникват няколко големи организации. Тяхната основна цел е свързана със сформирването на артистична общност, в която

¹³ Hubbe, M., Bowden, C. ResearchGate (Bioresources) *Handmade paper: A review of its history, craft, and science*. November, 2009. p.1776. [viewed 6 August 2020]. Available from: https://www.researchgate.net/publication/38106934_Handmade_paper_A_review_of_its_history_craft_and_science

¹⁴ [Ibid., p.1776 https://www.researchgate.net/publication/38106934_Handmade_paper_A_review_of_its_history_craft_and_science]

¹⁵ [Ibid., p.1776 https://www.researchgate.net/publication/38106934_Handmade_paper_A_review_of_its_history_craft_and_science]

да се осъществява сътрудничество между артисти, куратори, колекционери, преподаватели и изследователи, които имат интерес към хартията и към изкуството от хартия. Появяват се специализирани списания и бюлетини, в които, от една страна, са публикувани проучвания, изследвания, анализи, свързани с хартията както в технологичен, така и в културологичен план, а от друга – представят различни съвременни артистични инициативи (изложби, проекти, форуми, студия, ателиета), посветени на хартията. Такава организация е американската асоциация HAND PAPERMAKING, Inc (International Community), основана през 1986 г. в Сейнт Пол (щата Минесота). Тя има регистър на артистите, работещи с хартия, като всеки от тях може да представи върху интернет платформата на асоциацията свое портфолио. Също така издава периодично списание и бюлетин. Голяма част от ресурсите на асоциацията са достъпни онлайн на сайта ѝ и на страниците ѝ в социалните мрежи.¹⁶

В Европа най-голямата подобна организация се намира в Дюрен (Германия) и това е основаната също през 1986 г. Международната асоциация на производителите на ръчна хартия и артистите, работещи с хартия – IAPMA (International Association of Hand Papermakers and Paper Artists).¹⁷ Към момента в асоциацията членуват 560 артисти от 44 различни страни, като единственият представител от България е Даниела Тодорова – художник, работещ в сферата на хартиеното изкуство. Тя е артистичен директор на фондация „АМАТЕРАС“¹⁸, както и на фестивала „София Хартиен Арт Фест“¹⁹.

„София Хартиен Арт Фест“ е един от значимите форуми в културния календар на София и се провежда ежегодно от 2011 г. насам. В него влизат събития като „Хартиено Арт Биенале“, „Хартиена Арт Академия“, „Хартиена улица“, както и „АМАТЕРАС“ ежегодна изложба конкурс за хартиено изкуство малък формат“, в който всяка година участват над

¹⁶ HAND PAPERMAKING, Inc. Available from: <https://handpapermaking.org/#>

¹⁷ Дейността и целите на Асоциацията са представени от автора на настоящата статия в една по-ранна публикация: Дренска, К. *Списание за наука, култура и образование на ФНПП. Хартиеното изкуство – синтез на творчество, традиция, история и иновация*, 2014, №1, с.130 [Drenska, K. *Spisanie za nauka, kultura i obrazovanie na FNPP. Hartienoto izkustvo – sintez na tvorchestvo, traditsiya, istoriya i inovatsiya*, 2014, No.1, 130]

¹⁸ Арт студио АМАТЕРАС е създадено през 2009 г. от Даниела Тодорова и Тодор Тодоров с намерението да реализира различни художествени проекти: творчески обмени, изложби, резиденции, симпозиуми, лекции... Фондация АМАТЕРАС е естествено продължение на студиото. ФОНДАЦИЯ АМАТЕРАС [прегледан на 11.06.2020]. Достъпен на: <http://amateras.eu/> [AMATERAS FOUNDATION [viewed 11 June 2020]. Available from: <http://amateras.eu/>]

¹⁹ Фондация АМАТЕРАС развива културни проекти предимно в областта на изящните изкуства, с акцент върху хартиеното изкуство. Проектите са с международно участие, като дейността е в две посоки – представяне на чуждестранни автори в България и на български автори по света. Най-големият по мащаб от проектите е „София Хартиен Арт Фест“, който съчетава в себе си множество по-малки проекти. [Пак там: <http://amateras.eu/>]

100 чуждестранни автори от над 40 държави. Във всички тях основен фокус са хартията и хартиеното изкуство.

Благодарение на фондация АМАТЕРАС през 2018 г. България става домакин на XXV конгрес на IAPMA – „Хартията: Съвест и съзнание“. В рамките на конгреса, в продължение на 4 дни, в София се провеждат изложби, презентации, демонстрации, отразяващи последните тенденции в световното хартиено изкуство. В много от произведенията, представени в тези хартиени изложби и проекти, са използвани ръчно рециклирани хартици, което е потвърждение на тезата, че тази техника става една от предпочитаните от страна на артистите, които работят в областта на хартиеното изкуство.

В България началото на хартиеното изкуство всъщност се отнася към средата на 90-те години. То е поставено чрез изложбите и проектите на Художествената галерия – Добрич:

„През 1995 г., след самостоятелна изложба в ХГ – Добрич, на Владимир Овчаров, по негова идея екипът на галерията организира първата изложба „Хартията“. В нея участват 11 художници, изкушени от работата с хартия – Аделина Попнеделева, Владимир Овчаров, Асадур Маркаров, Евелина Ханджиева, Вихрони Попнеделев, Пенка Димитрова, Верджиния Маркарова, Недко Недков, Анна Бояджиева, Панайот Панайотов и Петър Петров.“²⁰

Тази изложба е началото на дългогодишния проект на галерията с едноименното заглавие „Хартията“. Проектът представя произведения, в които хартията е основен изразен материал. Организирант се международни пленери, изложби, ателиета за работа с деца и ученици, като има и образователна програма.²¹ Работата на галерията по този проект продължава и до днес – 25 години след първата изложба. В изложбите и пленерите участват 153 участници от 18 страни, а с дарените творби се основава фонд „Други форми – неконвенционално изкуство“, част от който е представен в постоянната експозиция на галерията. Художествената галерия в Добрич и проектът Art-Paper поддържат онлайн богат фотоархив, който позволява да бъде проследена историята на този форум. И проследявайки творческия път на някои от авторите, участвали в тези художествени прояви, може да се види устойчивото присъствие на ръчно рециклираната хартия в техните артистични изяви.

²⁰ Художествена галерия – Добрич. *Хартията! Как започна всичко*. 28 май 2020. [прегледан на 11.06.2020]. Достъпен на: <http://www.dobrichgallery.org/bg/news/> [Hudozhestvena galeriya – Dobrich. *Hartiayata! Kak zapochna vsichko*, May 28, 2020. [viewed 11 June 2020]. Available from: <http://www.dobrichgallery.org/bg/news/>]

²¹ Проект: Изкуство – Хартия. [прегледан на 11.06.2020]. Достъпен на: <http://art-paper.org/> [Project Art-Paper. [viewed 11 June 2020]. Available from: <http://art-paper.org/>]



Фиг. 6. Анна Бояджиева, „Мъж“ I,
Художествена галерия – Добрич, рециклирана хартия, 50x70 см



Фиг. 5 Галина Георгиева Халачева, „Докосване“ I,
Художествена галерия – Добрич, рециклирана хартия, 20x32 см

Ръчната хартия е универсален материал, който може да бъде използван и в традиционните форми на живописта, графиката и дори скулптурата, но същевременно е елемент, който органично се вписва в много съвременни, хибридни по характер, художествени инсталации. Употребата на ръчно рециклираната хартия в изкуството е своеобразен израз на носталгията на съвременния човек (чийто живот до голяма степен тече в дигиталната среда) по естествената връзка с традициите и природата. В този смисъл можем да очакваме, че ръчно рециклираната хартия ще намира и в бъдеще широко приложение в много и различни области на съвременното изкуство.

БИБЛИОГРАФИЯ

Сарджиева, Р. *Технологии за печат*. С. Сиела, 2009. [Sardzhieva, R. *Tehnologii za pechat*. Sofia: Siela, 2009.

Дренска, К. *Списание за наука, култура и образование на ФНПП*. Хартиеното изкуство – синтез на творчество, традиция, история и иновация, 2014, №1, с.130
Drenska, K. *Spisanie za nauka, kultura i obrazovanie na FNPP*. Hartienoto izkustvo – sintez na tvorchestvo, traditsiya, istoriya i inovatsiya, 2014, No.1, 130.

Българско списание за екология „Екология и инфраструктура“. Рециклиране на хартия. 28 февруари 2014 прегледан на 03.06.2020. Достъпен на: <https://www.ecology-and-infrastructure.bg/bg/reciklirane-na-hartiya/2/129/> Bulgarian Journal of Ecology “Ecology and Infrastructure”. Retsiklirane na hartiya, February 28, 2014 viewed 3 June 2020. Available from: <https://www.ecology-and-infrastructure.bg/bg/reciklirane-na-hartiya/2/129/>

Художествена галерия – Добрич. *Хартията! Как започна всичко*. 28 май 2020 прегледан на 11.06.2020. Достъпен на: [http://www.dobrichgallery.org/bg/news/Hudozhestvena-galeriya-Dobrich-Hartiyata!-Kak-zapochna-vsichko](http://www.dobrichgallery.org/bg/news/Hudozhestvena-galeriya-Dobrich-Hartiyata-Kak-zapochna-vsichko), May 28, 2020 viewed 11 June 2020. Available from: <http://www.dobrichgallery.org/bg/news/Hudozhestvena-galeriya-Dobrich-Hartiyata!-Kak-zapochna-vsichko>

Художествена галерия – Добрич. *Първи пленер на „Хартията“*. 6 юни 2020 прегледан на 11.06.2020. Достъпен на: <http://www.dobrichgallery.org/bg/news/Hudozhestvena-galeriya-Dobrich-Parvi-plener-na-Hartiyata>, June 6, 2020 viewed 11 June 2020. Available from: <http://www.dobrichgallery.org/bg/news/Hudozhestvena-galeriya-Dobrich-Parvi-plener-na-Hartiyata>

Художествена галерия – Добрич. *В началото бе... Хартията*. 9 юни 2020 прегледан на 11.06.2020. Достъпен на: <http://www.dobrichgallery.org/bg/news/Hudozhestvena-galeriya-Dobrich-V-nachaloto-be-Hartiyata>, June 9, 2020 viewed 11 June 2020. Available from: <http://www.dobrichgallery.org/bg/news/Hudozhestvena-galeriya-Dobrich-V-nachaloto-be-Hartiyata>

Arts and Crafts Tile. *Dard Hunter*. viewed 6 August 2020. Available from: <http://www.artsandcraftstile.com/dard-hunter/>

Bannister T. *Hand Papermaking Newsletter* ISSUE 42. What Paper Is, and Is Not. April, 1998 viewed 6 August 2020. Available from: <http://handpapermaking.net/newsletter/beginner/beg42.htm>

Durgin, M. *Hand Papermaking Newsletter* ISSUE 28. The History of Papermaking. October, 1994 viewed 6 August 2020. Available from: <http://handpapermaking.net/newsletter/beginner/beg28.htm>

Hubbe, M., Bowden, C. ResearchGate (Bioresources) *Handmade paper: A review of its history, craft, and science*. November, 2009. viewed 6 August 2020. Available from: https://www.researchgate.net/publication/38106934_Handmade_paper_A_review_of_its_history_craft_and_science

Snider, T. *Hand Papermaking Newsletter* ISSUE 50. Papermaking History. April, 2000. viewed 6 August 2020. Available from: <http://handpapermaking.net/newsletter/beginner/beg28.htm>

Japan Paper Association. *Japan in the World*. viewed 7 August 2020. Available from: <https://www.jpaa.jp/states/global-view/index.html#topic01>

Официални уебсайтове:

Проект „Прегради /и ограничения/“ ХГ – Добрич. 30 април 2020 прегледан на 11.06.2020. Достъпен на: <https://www.facebook.com/Проект-Прегради-и-ограничения-ХГ-Добрич/> Projekt „Pregradi /i ogranicheniya/“ HG – Dobrich. April 9, 2020 viewed 11 June 2020. Available from: <https://www.facebook.com/Проект-Прегради-и-ограничения-ХГ-Добрич/>

Проект Изкуство-Хартия. прегледан на 11.06.2020. Достъпен на: <http://art-paper.org/Project-Art-Paper>. viewed 11 June 2020. Available from: <http://art-paper.org/>

ФОНДАЦИЯ АМАТЕРАС прегледан на 11.06.2020. Достъпен на: <http://amateras.eu/> AMATERAS FOUNDATION viewed 11 June 2020. Available from: <http://amateras.eu/>

HAND PAPERMAKING, Inc. viewed 7 August 2020. Available from: <https://handpapermaking.org/#>

THE TECHNIQUE OF HAND-RECYCLED PAPER AND ITS PLACE IN CONTEMPORARY PLASTIC ART

Krasimira Drenska

Abstract: : This article addresses the ways in which hand-recycled paper from paper pulp can be not only a plastic element but also a conceptual component in contemporary art. The historical development and significance of paper for human civilization is briefly outlined while the focus lies on the role of recycling as an important process that restores environmental balance - the meeting point of these two phenomena is placed in the field of art. The technique for paper recycling by hand, presented here, is viewed as a specific means of expression in plastic artworks of different types. The article not only describes the consecutive stages in the making of hand-recycled paper but it also highlights examples from the international and Bulgarian art scene which testify to the growing popularity of this technique in contemporary visual arts.

Keywords: handmade paper, recycled paper, paper art, contemporary art